

Неля Самойленко,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди» (м.Переяслав-Хмельницький).

Впровадження гендерного підходу у процес підготовки майбутніх вчителів початкової школи

У статті виокремлено основні напрями досліджень по впровадженню гендерного підходу у процес підготовки майбутніх педагогів; визначено законодавчі акти, що регулюють питання професійної підготовки в контексті забезпечення гендерної рівності; проаналізовано основні положення гендерного підходу, розкрито специфіку його застосування у формуванні особистості майбутніх педагогів.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, майбутній педагог, початкова школа, вчитель.

Постановка проблеми. Реалії та перспективи розвитку всіх сфер сучасного суспільного життя передбачають впровадження в суспільну практику ідеї гендерної рівності. Досягнення такої рівності можливе, якщо гендерна соціалізація молоді буде спиратися на відповідні світоглядні поняття, соціальні гендерні стосунки.

Процес гендерної соціалізації молоді найбільш ефективно відбувається під час професійного навчання під впливом навчально-виховних факторів, що інтенсивно впливають на формування егалітарної свідомості студентської молоді.

Підготовка майбутніх педагогів до впровадження гендерного підходу в професійній діяльності актуальна тема сьогодення, яка зумовлена низкою суперечностей: між вимогами забезпечення гендерної рівності, задекларованими на державному рівні, і умовами її впровадження; ускладненням функцій соціально-педагогічної діяльності та недостатнім рівнем їх реалізації в практичній діяльності; необхідністю підготовки майбутніх педагогів до застосування гендерного підходу та неготовністю фахівців до його здійснення в сучасних умовах.

Проаналізувавши досвід роботи ВНЗ з навчання студентів організації впровадження гендерного підходу у загальноосвітні школи України, встановлено, що, хоча окремі напрями комплексного підходу реалізуються, але відсутня систематичність, яка передбачає використання усіх видів діяльності, з урахуванням завдань гендерного виховання школярів.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з даної теми формує уявлення про сучасний стан розробленості питання впровадження гендерного підходу у процес підготовки майбутнього педагога. Важливий внесок у розробку концепції гендерного підходу в педагогічній освіті зробили: О.Вороніна (проблеми розробки теорії та методології гендерних досліджень, визначення їх місця в системі підготовки студентів), С.Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з гендерної проблематики для студентів з метою гендерних стереотипів). Гендерний підхід при підготовці майбутніх учителів урахований у роботах С. Матюшкової, Н. Гендерник, Л. Шолохової, М. Поливянної, О. Шнирової.

І. Мунтян одним із перших в Україні запропонував інтегрувати гендерний підхід у професійну підготовку студентів вищих педагогічних закладів, зазначив, що впровадження гендерного підходу потребує використання гендерного компонента змісту освіти, відповідних навчально-методичних засобів та комунікативних механізмів у поєднанні з професіоналізмом та майстерністю викладачів.

Дослідниці О. Цокур, І. Іванова наголошують, що «впровадження гендерних підходів у процес підготовки майбутніх педагогів – основа для вдосконалення їхнього професіоналізму та всебічного особистісного розвитку як активних суб'єктів соціального

життя» [8, с.194]. Науковці звертають увагу на те, що в практичній діяльності перед педагогом постають питання, для вирішення яких треба оперувати знаннями з гендерної тематики.

В. Кравець зауважує, що «для розуміння і професійної участі в процесі гендерної соціалізації дітей педагогу необхідний відповідний методологічний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про гендер, педагогічні аспекти виховання й освіти як гендерні технології, фактори, умови та критерії ефективності гендерної соціалізації школярів» [2, с. 8].

Мета статті – визначити законодавчі акти, що регулюють питання професійної підготовки в контексті забезпечення гендерної рівності, проаналізувати основні положення гендерного підходу, а також специфіку його застосування у підготовці майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Гендерна проблема за останні десятиліття постійно перебуває в центрі уваги Європейського співтовариства, яке формує гендерно-правовий простір, враховуючи гендерний аспект країн, що приєднуються до нього. Цьому сприяє поняття міжнародно-правових аспектів з гендерного законодавства в країнах Європейського континенту, в яких узагальнено потреби відповідних перетворень.

Становлення української держави, утвердження цивілізованих норм життя, інтеграція у Європейське співтовариство передбачає гармонізацію суспільних відносин, вимагає кардинальних змін у забезпеченні рівних можливостей представників обох статей у різних сферах суспільства. Необхідність забезпечення гендерної рівності знайшла відображення у міжнародному та національному законодавстві.

Україна ратифікувала ряд міжнародних документів, які проголошують рівність прав людини, закріплюють принцип рівноправ'я чоловіків і жінок, забороняють дискримінацію, в тому числі й за ознакою статі. В Конституції України (ст. 24), Законі України «Про освіту» закріплено ідеї дотримання прав людини та не допущення дискримінації за ознакою статі в освітній сфері. Питання впровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців відображене у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.), де зазначено, що «до навчальних програм вищих навчальних закладів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства» [1].

Освітні заклади прийняли обов'язок щодо реалізації гендерної стратегії у навчально-виховні установи згідно з Концепцією Державної програми гендерної рівності від 2005 року. На основі цієї концепції відбуваються вагомі зміни, створюються певні умови для ефективного впровадження у загальноосвітніх школах гендерних знань. Освіта і виховання школярів на засадах гендерного підходу є вимогою часу в умовах розбудови сучасного українського суспільства. Гендерне виховання передбачає виховання особистості, готової до самореалізації в різних сферах суспільного життя, незалежно від гендерних стереотипів. Гендерний підхід передбачає розкриття й аналіз відмінностей в освіті між хлопчиками й дівчатками, проблеми упереджень у змісті шкільної програми, гендерний дисбаланс у системі освіти в цілому.

У результаті Парламентських слухань «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» (2006 р.), Міністерству освіти і науки України надані рекомендації: забезпечити проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; збільшити обсяг видань, зокрема наукових, з питань гендерної рівності; включити до навчальних програм ВНЗ, курсів перепідготовки кадрів дисципліни з питань забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків; розпочати підготовку фахівців для здійснення гендерного аналізу в соціально-економічній сфері [4, с. 199]. Ці рекомендації знайшли своє відображення у Державній програмі з

утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року (№ 1834 від 27 грудня 2006 р.). У наказі Міністерства освіти і науки України № 839 від 10 вересня 2009 р. «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» йдеться безпосередньо про завдання, що стосуються вищої школи, зокрема: продовжити впровадження курсів гендерної рівності у ВНЗ; здійснити анкетування ВНЗ на предмет упровадження гендерного компоненту у зміст вищої освіти; створити банк даних методичного забезпечення гендерних курсів ВНЗ; організувати проведення гендерного аналізу кадрового забезпечення ВНЗ за галузями знань; дослідити теоретико-методологічні аспекти механізмів формування гендерної політики у вищій школі шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів ВНЗ; сприяти створенню у ВНЗ кафедр гендерної рівності [4]. Отже, вищезазвані законодавчі акти відображають потребу й закладають підґрунтя для впровадження гендерного підходу в систему підготовки майбутніх фахівців.

Гендерний підхід у педагогіці – це аналіз та реконструкція факторів навчально-виховного процесу в напрямку нейтралізації гендерних стереотипів, збільшення соціального простору для всебічного розвитку особистості. Реалізація цього завдання потребує великих зусиль, оскільки школа та вчителі залишаються глобальними носіями традиційних патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві. Школа через підручники, педагогічне спілкування та традиційну систему виховання відтворює та породжує гендерні стереотипи, що не відповідають об'єктивним реаліям світу і стають перешкодою для ефективного розвитку суспільства. Усунення існуючих стереотипних уявлень про підлегле положення жінок і домінування чоловіків є одним із постулатів гендерної освіти та виховання, головним призначенням якого є формування активної життєвої позиції членів суспільства щодо забезпечення гендерної рівноправності. До механізмів реконструкції гендерних стереотипів у системі вищої освіти відносяться:

- включення тематики гендерних досліджень до навчальних програм вищих навчальних закладів;
- розробка навчальних курсів, окремих модулів, здійснення навчально-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки викладачів;
- вивчення міжнародного досвіду з упровадження гендерної освіти та його використання вітчизняними освітніми закладами;
- залучення громадських організацій до співробітництва й поширенні гендерних підходів у навчальному процесі вищої школи;
- проведення широкого обговорення в засобах масової інформації, на наукових конференціях, «круглих» столах проблем гендерної освіти в суспільстві.

У національній вищій школі накопичено значний досвід з розробки та впровадження в навчальний процес технологій, форм і методів викладання, що стали вже традиційними: лекцій, семінарів, диспутів, бесід, самостійної роботи з підручником, написанні рефератів підготовки доповідей тощо. Використання потенціалу цих форм і методів для реалізації задач гендерного виховання має багато позитивного: дозволяє акцентувати увагу студентів на ключових аспектах теми, знайомити з різними концепціями та підходами до проблеми, робити загальні висновки.

Однак традиційні методи слабо орієновані на активну взаємодію студента з викладачем, дискусії студентів між собою, самостійне прийняття рішень, що може бути вирішальною передумовою формування їхньої гендерної складової у вищій школі. Пріоритетну роль у гендерному вихованні повинні займати сучасні технології навчання, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, будуються на основі багатобічної взаємодії.

До сучасних технологій навчання відносяться різноманітні види дискусій (дискусія-симпозіум, «концентричне коло»), ситуаційно-рольові ігри, драматизації, «мозкові атаки», інтелектуальні аукціони, метод аналізу проблемної ситуації. Важливе

місце займають проектні технології: організація різноманітних проектів і кампаній, видання газет і журналів.

Застосування наведених форм і методів гендерної освіти та виховання сприяють формуванню в юнаків і дівчат поведінкових норм, що включають уміння аналізувати, ставити запитання, давати відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, роботи висновки, адаптуватись до нових соціальних умов, захищати свої інтереси, поважати інтереси та права інших. Освіта як один із найважливіших соціальних інститутів, що виконують функції передачі та поширення знань, умінь, цінностей і норм від одного покоління до іншого через інтеграцію гендерних підходів у навчальний процес, спроможна закласти основи для становлення суспільної гендерної культури. У сучасних умовах неможливо ставитись до особистості без урахування соціокультурних особливостей статі.

Упровадження гендерних підходів у процес підготовки майбутніх учителів – основа для вдосконалення їх професіоналізму та всебічного особистісного розвитку студентів, як активних суб'єктів соціального життя.

Підготовка майбутніх педагогів до реалізації гендерного підходу у загальноосвітніх школах у повному обсязі може реалізуватися, починаючи з другого, третього курсів навчання, коли студенти вивчають курси теорії виховання і навчання, історії педагогіки, психології, гендерної педагогіки, підготовки учнівської молоді до сімейного життя. На першому етапі, який охоплює перший рік навчання та навіть довузівську підготовку, передбачено розвиток творчої спрямованості, інноваційної культури, посилення уваги щодо пошуку та пізнання власної жіночої / чоловічої індивідуальності. З урахуванням цих аспектів підготовка майбутніх педагогів до реалізації гендерного підходу складається з таких етапів. Перший етап – інформаційно-діагностичний (довузівська підготовка, 1 курс); другий етап – теоретико-практичний (2 – 3 курси); третій етап – рефлексивно-аналітичний (4 та 5 курси, а також післядипломна підготовка). Перший етап (початковий) – інформаційно-діагностичний передбачає професійне самопізнання, осмислення особливостей своєї індивідуальності як представника певної статі, розвиток творчих здібностей, формування у студентів здібностей виявляти, формувати, аналізувати і вирішувати творчі педагогічні завдання, проблемні педагогічні ситуації на основі аналізу типових педагогічних ситуацій і власного соціального досвіду, розвивати критичність мислення, адекватну самооцінку, здібності до саморефлексії достоїнств та недоліків, орієнтації на самовдосконалення індивідуальності. Другий етап (основний) – теоретико-практичний (2 – 3 курси) – ознайомлення з соціальними та науковими передумовами виникнення ідеї гендерного виховання, його основні поняття, сучасні підходи до проблеми виховання школярів у процесі їх гендерної соціалізації, сучасні концепції виховання хлопчиків та дівчат, знайомство із загальноосвітніми навчальними закладами, творча інтерпретація концепції гендерного виховання у взаємозв'язку із потенційними можливостями навчального закладу, віковими та індивідуальними особливостями дітей і вчителів, засвоєння методів педагогічного дослідження. На цьому етапі відбувається загальна орієнтація студентів у педагогічній реальності, актуалізуються шкільні проблеми та потреби, формуються цілі та завдання виховання школярів у межах гендерного підходу. На другому етапі формування готовності студентів до реалізації гендерного підходу у загальноосвітніх школах, починаючи з 2 – 3 курсів (відповідно до навчального плану кожного факультету) у студентів формуються риси особистості, що є "ядром" особистості майбутнього вчителя, який здатен орієнтуватись у сучасній педагогічній реальності, своєчасно реагувати на соціальні зміни, до таких належать: ініціативність, самостійність, рефлексивність, прогнозування результатів власної гендерної поведінки та гендерного виховання школярів, адекватна оцінка своїх можливостей, критичний аналіз своєї гендерної поведінки, планування педагогічної діяльності у межах гендерного підходу

Впровадження гендерного підходу в процес підготовки майбутніх учителів дає змогу формувати:

- гендерну грамотність (система отримання необхідних знань у сфері гендерних досліджень);
- сформовану мотивацію до рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізації своїх гендерних прав і свобод;
- гендерну самоосвіту (набуття власного досвіду з гендерної збалансованості);
- гендерну чуйність (здатність особистості усвідомлювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму);
- повагу до особливостей та індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі.

Отже, застосування гендерного підходу до професійної підготовки педагогів передбачає дві ключові позиції. По-перше, розвиток особистості студента – майбутнього педагога, не повинен обмежуватися традиційними уявленнями про роль та призначення жінок і чоловіків. По-друге, означений підхід розглядається як інструмент підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності.

Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до впровадження гендерного підходу у загальноосвітні школи України знаходиться на своїй початковій фазі й потребує подальшого вдосконалення. У перспективі, необхідно вдосконалювати, доповнювати та реалізовувати модель впровадження гендерного підходу у практику діяльності інших педагогічних закладів освіти України, в тому числі педагогічних училищ та інститутів післядипломної освіти. Інтегрувати гендерний підхід в освітньо-виховне середовище навчальних закладів означає спроектувати й реалізувати практично всі елементи нової гуманістично зорієнтованої технології організації роботи педагогічних кадрів, метою якої є формування професійно важливих якостей особистості вчителів як нового покоління кадрів сфери освітніх послуг, здатних успішно виконувати завдання гендерної соціалізації та виховання підростаючого покоління учнів, формувати нову особистість, що комфортно й адекватно вписується в концепцію демократичного суспільства.

Джерела та література

1. Закон України "Про забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків" (№ 2866 від 08.09. 2005 р.) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. – Режим доступу :<http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / Володимир Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
3. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. С. Мунтян. – Одеса, 2004. – 21 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№ 839 від 10.09. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4849>. – Назва з екрана.
5. Сериков В.В. Личностый подход в образовании: концепция и технология: Монография. / . – Волгоград: Перемена, 1994. – 152 с.
6. Слостенин В. А. Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. / В.А.Слостенин. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
7. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи // Матеріали парламентських слухань 21 листопада 2006 року. – К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2007. – 200 с
8. Цокур О. Основи гендерного виховання / О. Цокур, І. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій. – 2-ге вид. – К. : ПЦ "Фоліант", 2005. – С. 183–223.

References

1. Zakon Ukrainy. Pro zabezpechennya rivnyx prav ta rivnyx mozhlyvostej zhinok i cholovikiv [On equal rights and equal opportunities for women and men] Oficijnyj veb-sajt Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Kravec V. P. Genderna pedagogika [The gender education] navch. posib [training manual] Ternopil: Dzhura, 2003, p.416.
3. Muntyan I. S. Gendernyj pidxid u profesijnij pidgotovci studentiv vyshhyx pedagogichnyx zakladiv. avtoref. dys. kand. ped. nauk [Gender approach in training of students of higher educational institutions]. Odessa: 2004, 21 p.
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy Pro vprovadzhennya pryncypiv gendernoyi rivnosti v osvitu [On implementation of gender equality in education] no 839, 2009 Available at: <http://osvita.ua/legislation/other/4849>.
5. Serykov V.V. Lychnostyj podxod v obrazovanj`y: koncepcyya y tehnologyya [Approach in education: concept and technologies] Monografyya [Monograph] Volgograd: Peremena, 1994, 152 p.
6. Slastenyn V. A. Uchebnoe posobyje dlya studentov pedagogycheskix uchebnyx zavedenyy [Textbook for students of pedagogical educational institution]. Moskva:Shkola-Press, 1998, 512 p.
7. Suchasnyj stan ta aktualni zavdannya u sferi poperedzhennya gendernogo nasylstva. Rivni prava ta mozhlyvosti v Ukraini: realiyi ta perspektyvy. Materialy` parlamentskix sluxan 21 lystopada 2006 roku. [Status and Challenges in Prevention of Gender Violence. Equal rights and opportunities in Ukraine: realities and prospects. Materials of parliamentary hearings, November 21, 2006.] Kiev: Programa rozvytku OON v Ukraini, 2007, 200 p.
8. Czokur O. *Osnovy gendernogo vychovannya* [Basics of gender education] Gendernyj rozvytok u suspilstvi. konspekty lekcij [Gender development in society: lectures] Kiev: PCz Foliant, 2005, vol.2, pp. 183–223.

Самойленко Неля. Внедрение гендерного подхода в процесс подготовки будущего учителя начальной школы. Реалии и перспективы развития всех сфер современной общественной жизни предусматривают внедрение в общественную практику идеи гендерного равенства. Процесс гендерной социализации молодежи наиболее эффективно происходит во время профессионального обучения под влиянием учебно-воспитательных факторов, влияющих на формирование эгалитарной сознания студенческой молодежи.

Подготовка будущих педагогов к внедрению гендерного подхода в профессиональной деятельности актуальная тема сегодняшнего дня, которая обусловлена рядом противоречий: между требованиями обеспечения гендерного равенства, декларируемыми на государственном уровне, и условиями ее внедрения; необходимостью подготовки будущих педагогов к применению гендерного подхода и неготовностью специалистов к его осуществлению в современных условиях.

В данной статье выделены основные направления исследований по внедрению гендерного подхода в процесс подготовки будущих педагогов; определены законодательные акты, регулирующие вопросы профессиональной подготовки в контексте обеспечения гендерного равенства; проанализированы основные положения гендерного подхода, раскрыта специфика его применения в формировании личности будущих педагогов..

Ключевые слова: будущий педагог, гендер, гендерный подход, начальная школа, учитель.

Samojlenko Nellya. Gender mainstreaming in the preparation of the future teacher of primary school. Possibilities of development of all fields of the modern society require the implementation of the gender quality idea. Gender socialization process of young people is the most effective during professional training under conditions of educational aspects that influence on egalitarian consciousness of the students.

Training of the future teachers according to implementation of the gender quality approach in the professional activities is still topical nowadays. However there are the distinctive features: requirements of gender quality providing, state level support, conditions of the

implementation, importance of providing the gender quality but impossibility of the implementation in modern conditions.

This article emphasizes the main directions of the research of the gender quality implementation approach in the process of training the future teachers. We also have defined the legislative documents that control and regulate the issue of professional training of future teachers according to gender quality. We analyzed the most significant statements of the gender approach and researched the peculiarities of use this issue in the personal formation of the future teachers. Gender approach implementation in training process of future teachers of elementary schools

Keywords: gender, future teacher, gender mainstreaming, elementary schools, teacher.